

Ігор Рущенко

доктор соціологічних наук, професор кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, e-mail: iprushenko@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7602-244X>

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ПІСЛЯ ВІЙНИ

У статті здійснюється аналіз вірогідних трендів розвитку політичної системи України по завершенню російсько-української війни. Зазначається, що соціальні зміни завжди відбуваються під впливом як суб'єктивних, так і об'єктивних обставин. В умовах сучасного українського суспільства є очевидними такі опори для подальшої трансформації політичних інституцій: 1) українська ціннісно-ментальна традиція, 2) власний досвід демократичного розвитку останніх десятиліть, 3) поточний європейський імператив. Останнє означає, що Україна добровільно взяла на себе обов'язок відповідати Копенгагенським критеріям, у тому числі демонструвати стабільність установ, що гарантують демократію, верховенство права, забезпечення прав людини і захист меншин. Акцентується увага на тому, що у політичних колах України існує «план перезапуску держави», який зводиться до структурних змін у системі державного управління. Підкреслюється, що Україна потребує якісних змін у системі політичних відносин, необхідно усунути протиріччя між формою та змістом політичних інституцій. За сучасним політичним фасадом криються архаїчні практики, непотизм, східні методи утримання влади шляхом придушення опозиції, корупція в державному апараті і суто кримінальні практики. Зазначається, що війна не тільки руйнує, але й дає імпульси для розвитку через мобілізацію сил нації. Доводиться, що Україна має шанс для перезапуску політичних інституцій та закріплення нових структур, народжених війною. Особливу увагу треба звернути на інститут національного спротиву, який через рух територіальної оборони і добровольчий рух призвів до ситуації соціальної фільтрації, в результаті якої викристалізувалися прошарки людей, для яких суспільне благо є вищим, ніж егоїстичні інтереси. Робиться висновок про те, що після війни важливо не втратити енергію мас і використати патріотичний рух для розбудови політичних інституцій.

Ключові слова: політичні інституції, соціальні зміни, російсько-українська війна, інститут національного спротиву.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій

Війна не тільки руйнує, але й дає імпульси для розвитку через мобілізацію сил нації. Політичні інституції вже зазнали певної трансформації відповідно до нових завдань в умовах гострої суспільної кризи і воєнного стану. Якою ми бачимо подальшу трансформацію політичної системи України у поствоєнний період? Політична соціологія (соціологія політики) в Україні безперешкодно розвивалася з початку 1990-х рр., ця галузь репрезентована багатьма

працями вітчизняних вчених, а відповідна навчальна дисципліна зайняла чільне місце на соціологічних факультетах і в програмах підготовки майбутніх бакалаврів та магістрів. Саме з цієї дисципліни ми маємо чи не найбільшу кількість спеціалізованих підручників та методичних посібників [1, 2, 3, 4]. Певним трендом дослідницької діяльності в межах політичної соціології є дискурс політичної реформи, трансформації політичної системи і політичних інституцій. У цьому кластері можна навести низку змістовних публікацій за останні роки

[5, 6, 7, 8, 9, 10]. Політичні трансформації обговорюються не тільки вченими та політиками, але громадськими активістами й організаціями, започатковано Центр політико-правових реформ – «відкрити комунікаційну та адвокаційну платформу активних громадян, громадських організацій, представників бізнесу та інших зацікавлених сторін», як зазначено на сайті Центру, що має на меті «впровадження якісної та обґрунтованої державної політики в Україні шляхом обговорення широким колом стейкхолдерів пропозицій до влади, програм діяльності уряду та інших документів щодо реформ» [11]. Проте ніхто і ніколи, принаймні, поміж соціологів не ставив питання: а що може бути з нашим суспільством та його інституційною основою після великої континентальної війни, де Україна є жертвою агресії і зазнає безпрецедентних після Другої світової війни руйнувань? І доречно поставити ще одне запитання: в якій мірі і якими засобами соціологічне співтовариство може допомогти українському суспільству вийти з війни з більш досконалою політичною системою?

Мета статті – виявити та схарактеризувати вірогідні тренди розвитку політичної системи України по завершенню російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу

Отже, чи здатні соціологи вплинути на трансформацію суспільства, особливо в кризові та переломні моменти історичного процесу? Наведу приклад, що торкається епохи модернізації японського суспільства (епоха Мейдзи або «освічене правління») й порад, які люб'язно надав країні один із засновників соціології, а саме Герберт Спенсер. Японський уряд підготував проект конституції країни, який брав за взірць конституції провідних європейських країн. Молодий імператор Мацухіто прагнув реформ і намагався перетворити Японію на потужну сучасну державу на кшталт Британії. Він прийшов до влади у 1868 році в результаті громадянської війни й намагався подолати опір місцевих олігархів – великих землевласників, які пручалися реформам. Погодьтеся, є схожі моменти, якщо брати сучасну політичну історію України.

Ім'я Г. Спенсера на той час (1880-і рр. XIX ст.) вже було широко відоме у світі як провідного вченого-соціолога, і от доля

давала йому нагоду виступити у якості критика та експерта у практичній царині. Соціолог переглянув проєкт і дав пораду: не поспішати, не копіювати бездумно європейські зразки, дати час на еволюційний розвиток політичної системи і, взагалі, не ігнорувати власні політичні традиції. Висновок повністю укладався в межі відомої теорії природної соціальної еволюції та організмичного підходу до суспільства, які відстоював їхній творець – Г. Спенсер. Інститути, згідно цих поглядів, становлять органічне ціле, вони розвиваються еволюційним шляхом, і не варто експериментувати, намагаючись прицепити соціальному організму чужі, не властиві йому частини. Англійського вченого можна зрозуміти як теоретика, що послідовно проводив обрану лінію. Проте ніколи люди не відкладають зміни, якщо їхній час настав: усі хочуть побачити результати трансформацій ще за свого життя чи за період каденції при владі, а не віддавати момент істини наступним генераціям. Японці вчинили достатньо мудро – узяли за основу пруську модель зі встановленням верховенства влади імператора. Вони таким чином зберегли національну специфіку й віддали належне європейському конституційному досвіду.

Не без гіркоти констатуємо: були часи, коли думка соціальних учених цінувалася, і це не про сучасну ситуацію в Україні. А чи можемо ми взяти щось корисне з цього історичного кейсу? Видається, що думка про тяглість соціальних інституцій й політичної історії країни в цілому не є безплідною тезою. Соціальні зміни не можуть відбуватися без опору на певні традиції, навіть радикальні реформи мають включати спадковість тих речей, які себе зарекомендували як функціональні елементи цілого або становлять умови трансформації. На наш погляд, у сучасних умовах ми маємо три очевидні опори для подальшої трансформації політичних інституцій: 1) українська ціннісно-ментальна традиція, 2) власний досвід демократичного розвитку останніх десятиліть, 3) поточний європейський імператив. Почнемо з останнього.

23 червня 2022 р., незважаючи на війну (а можливо і завдяки цьому), Україна отримала статус країни-кандидатки у члени Європейського Союзу. Україна за власним вибором стала на рейки європейської інтеграції, що автоматично означає: ми маємо

відповідати так званим Копенгагенським критеріям, які були прийняті міжнародним співтовариством ще у червні 1993 р. Вони включають три групи вимог до країн-кандидатів: політичні, економічні, юридичні. Також існує п'ять критеріїв конвергенції, що мають кількісні виміри, вони стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, держборгу, стабільності національної валюти, номінальної відсоткової ставки [12].

Можна припустити, що підлаштування під зазначені критерії є готовою програмою наших дій на найближчі роки, у тому числі і після закінчення війни. Проте критерії не містять конкретики, вони не є лекалами, а визначають лише загальні орієнтири для країни. Так, політичний критерій полягає в тому, що країна-кандидатка демонструє стабільність установ, що гарантують демократію, верховенство права, забезпечення прав людини і захист меншин. Політична система може бути будь-якою за формою, але обов'язково – демократичною по суті. Наприклад, Україні теоретично не забороняється ввести до політичної системи такий її елемент, як інститут монархії. Такі політичні системи ми бачимо в багатьох демократичних країнах Європейського континенту – Великій Британії, Швеції, Нідерландах, Данії, Норвегії, Бельгії, Іспанії. Це не заважає «стабільності установ, що гарантують демократію...» [13]. Таким чином, Європейський Союз не вимагає уніфікації, дух Європи привалює над формою.

Політична система України у найближчій перспективі буде зазнавати певних змін, і це вже обговорюється. У політичних колах, наближених до офісу президента, виношується «план перезапуску держави», який, зокрема, передбачає скорочення кількості міністерств з 20 до 12 та відповідне зменшення чисельності бюрократичного апарату. Подібні рухи спостерігалися у нас неодноразово. Нагадаю, що на момент обрання шостого президента існувало 19 міністерств, які невдовзі було трансформовано у 15, а потім кабінет міністрів розширився до 20-и міністерств. Чи відчувають на собі суспільство, економіка, населення подібні реформи? Очевидно, що не дуже. Це, скоріше, адаптація кабінету міністрів під стиль управління й бачення процесу державного управління перших осіб держави. Європейський Союз буде нейтрально ставитися до подібних змін. Але можуть

виникнути до нас питання у зв'язку з обмеженнями демократії, зокрема свободи слова, що загострилися під час воєнного стану. Утруднення діяльності опозиції з боку чинної влади як тенденція спостерігалася і напередодні війни, а під час бойових дій є низка прямих заборон стосовно так званих проросійських партій і обмеження телевізійного мовлення суб'єктів іншого спрямування. Як тільки закінчиться війна ці питання будуть поставлені на порядок денний наших перемовин з Євросоюзом. У цілому опора на Копенгагенські критерії є для нас важливим чинником саме як момент верифікації дій влади і недопущення закріплення авторитарних тенденцій.

Друга опорна точка – власний досвід демократичних перетворень, починаючи з кінця 1980-х рр. З моменту здобуття незалежності Україна формально ніколи не відмовлялася від демократичного вибору. 1994 року наш уряд вперше заявив, що інтеграція до ЄС є головною метою зовнішньої політики країни. В Україні регулярно переобиралися президенти, проходили більш-менш вільні вибори до всіх виборчих органів влади. Проте більш-менш регулярно виникали загрози авторитарного характеру. Саме вони спровокували дві демократичні революції 2004-2005 і 2013-2014 рр. Помаранчева Революція і Революція Гідності не дали перетворити Україну на Російську Федерацію чи Білорусь. Україна витримала курс на демократію та інтеграцію до європейської спільноти. Це утворило модерну демократичну традицію всередині держави. Колізія полягає в тому, що у колі політиків, які знаходяться при владі, час від часу виникає бажання використати різноманітні адміністративні й силові важелі, аби придушити опозицію, а остання звертається до народу по захист демократичних принципів. Досі саме народу вдавалося гальмувати недемократичні рухи влади. Але в цілому ситуація поки ще не свідчить про зрілість та стабільність демократичної системи. Свобода слова і вільне існування опозиції мають перетворитися на безальтернативні речі, соціетальні цінності, які, окрім іншого, гарантують суспільство від революційних потрясінь та означають, що за політичним критерієм країна стовідсотково відповідає вимогам ЄС.

Українці завжди були європейцями з огляду на їхній менталітет та притаманні

народу цінності. І тут ми маємо третю опору для подальших змін та впевненого вступу до ЄС. Історія українського народу доводить, що українці завжди билися за свободу, саме ідея вільного існування об'єднувала українців у критичні моменти історії, і цим українці різко відрізняються від росіян, які абсолютно спокійно сприймали різноманітні рабські системи і продовжують це робити наразі. Потяг до свободи українців існує, очевидно, на рівні архетипу, він свідчить про унікальність спільноти і одночасно добре відповідає базовим цінностям європейців. Українці є миролюбними, толерантними, гостинними на противагу північним сусідам; у цих рисах відбивається багатовіковий досвід аграріїв, які, на відміну від степових номад, були прикуті до землі, що обробляли, добросусідство ставало важливим елементом виживання. Також відмітимо як виразну рису повагу до особистості й гендерну толерантність, які не були актуалізовані на Московщині. Українцям притаманний стихійний демократизм. Політична історія України не знає власних тиранів, деспотів. Гетьманат як суто український політичний інститут минулого був заснований на принципах козацької демократії, в ньому відбивався менталітет нації, тобто він не був випадковим або механічно скопійований. Ось чому і в наші дні українці підсвідомо бачать у президенті свого гетьмана, і як би не змінювалася конституція, вводилася, наприклад, парламентсько-президентська форма правління, по суті усе повертається до президентсько-парламентської республіки. Проблема в тому, що не усі президенти як особистості відповідають ідеалу гетьмана у свідомості українців. Робимо висновок: не варто недооцінювати або цуратися традиційних цінностей та особливостей народного менталітету, вони активно проявляються у поточній війні, зближують нас з Європою та віддаляють від Росії.

З аналізу опорних точок політичних змін у країні випливає нібито доволі заспокійлива картина готовності України до європейської інтеграції. Але тут є така собі «хмаринка», яка при більш детальному огляді виростає у велику проблему. Мова йде про розрив між формою та змістом, між зовнішньою оболонкою політичних інституцій і внутрішніми політичними й владними практиками, які часто не відповідають сучасному європейському досвіду.

За формою, тобто з точки зору конституційних норм, формальних процедур, виборчого права тощо, ми не гірші від будь-якої демократичної країни світу. Але за цим фасадом часто-густо криються архаїчні і неєвропейські політичні й управлінські практики. Вони здебільшого є негласними, латентними, але доволі дієвими. Саме вони містять зерна внутрішніх й зовнішніх колізій. Окреслимо деякі з них.

Традиціоналізм у доборі чиновників усіх рівнів, що відображається у практиках буквально за відомою типологією політичного панування М. Вебера (традиційний тип політичної влади), коли на посаду призначається не фаховий бюрократ, а людина, яка особисто віддана першому керівнику. Непотизм шкодить державному управлінню, відштовхує державні інституції від народу, зменшує капітал довіри.

Східні практики утримання влади, коли ставиться за мету знищення у будь-який спосіб конкурента. У східних імперіях колись існувала традиція вбивства братів і близьких родичів молодого правителя, аби забезпечити його одноосібну владу від змов й зазіхань. В Україні можновладці і в центрі, і на периферіях з аналогічною метою використовують ресурси влади: нацьковують на опонентів правоохоронні органи або застосовують інформаційне кілерство через підконтрольні їм ЗМІ. Подібні практики є незаконними, вони окрім всього іншого деморалізують правоохоронців та журналістів, але вони не тільки поширені, а ще й прикриваються гаслами боротьби з корупцією та очищення суспільства.

Корупція є чи не основним лихом політичної й управлінської систем в Україні, такий собі прихований бонус при посаді. З кінця 1990-х рр. почала формуватися так звана внутрішня корупція, продаж посад у міністерствах й відомствах, що автоматично означає підсилення загальної корумпованості й наявність «модерного окормлення».

Кримінальні практики, у т.ч. зрощення з криміналітетом, що виражається відповідним лексиконом: «відкат», «доляшка», «розпил», «схема», «сісти на потік». Для реалізації кримінальних практик ситуативно або на більш-менш постійній основі виникають білокомірцеві кримінальні угруповання, які включають, окрім чиновників, фігури тіньових ділків, представників правоохоронних органів («оборотні

у погонах»), кримінальних авторитетів та керівників кримінальних угруповань.

21 червня 2022 р. у Верховній Раді на підтримку звернення до країн Євросоюзу з проханням надати статус кандидата голосували геть усі фракції, 315 народних депутатів в одностайному пориві віддали свої голоси за європейську перспективу для країни. А чи згодні усі ці політики особисто відмовитися від старих хибних й ганебних практик, що, без сумніву, будуть гальмувати остаточне рішення європейської спільноти стосовно України? З цього приводу виникають обґрунтовані сумніви. Архаїчні практики щільно переплітаються з особистими інтересами, вони не випадкові, мають механізм самовідновлення. Нібито прогрімали революції, десятки тисяч депутатів й чиновників по всій країні у черговий раз замінені на інших осіб, що клялися у вірності ідеалам народовладдя й обіцяли транспарентність, а потім починається нове коло старих відносин. Чи можна розірвати «зачароване коло»? І чи буде війна тим моментом катарсису, що сприятиме політичному очищенню країни? Тут слушно поставити питання перед соціологами: а чи має соціологічна спільнота сили й насагу позитивно вплинути на хід подій й зі свого боку сприяти очищенню політичної системи країни від архаїчних і східних практик?

Ми не можемо принципово змінити дві речі: історію та нашу географію, які Олександр Довженко у своїх щоденниках назвав «нещасливими» і «згубними». Ми приречені існувати у міжцивілізаційному поясі, на зламі двох несхожих цивілізацій: європейської (західної) і російської (євразійської або московсько-ординської) [14]. Вибір України є очевидним, обґрунтованим і стратегічно вірним. Але за європейськість треба платити велику ціну; сотні років східна імперія насувала на захід, й Україна лежала на її кривавому шляху. В найближчій перспективі буде посилюватися значення безпекової проблематики і роль безпекових інституцій, які стають чи не домінуючими у період боротьби за виживання української політичної нації. Очевидно, соціологам варто звернути на це увагу й скорегувати творчі плани.

З 2014 р. питання національної безпеки почали привертати до себе широку увагу, але, на наш погляд, зрілість суспільства в усіх його ланках виявилася не-

достатньою, аби попередити велику війну. Розконцентрованість у питаннях безпеки, демагогія замість активної роботи з посилення оборони країни були факторами, що мотивували ворога на збройний напад. Безпекові інституції мають, таким чином, попереджати подібні ситуації, аби не було видимості слабкості нації.

І знову питання до соціологів: чи достатньо робило наше співтовариство, аби посилити безпеку існування українців у мирний і воєнний часи? Хтось, можливо, заперечить, що це не є завданням соціології і краще займатися чимось більш мирним, цивільним і духовно багатим. Заперечимо, бо суспільне життя є багатограним і його темні сторони, гострі питання й екзистенційна проблематика є надзвичайно важливими речами і нішею для соціології. Ми програвали у гібридній війні навесні 2014 р. саме через брак сукупного інтелекту, нерозуміння природи нових викликів. Нація не була готова до ліквідації гібридних загроз. Зазначимо, що воєнно-політичне керівництво Російської Федерації активно залучало до розробки технологій гібридної війни цивільних соціальних учених, фінансувало відповідні дослідницькі центри, у т.ч. й закриті теми, на що ми неодноразово звертали увагу [15]. Потім російські стратегії використовували відповідні напрацювання у сферах пропаганди, проведення військово-цивільних операцій, просування ідей «руського міра». В наші дні на війні не тільки військові, але й спеціалісти соціально-гуманітарного профілю. Тут є робота для всіх, аби тільки були воля та бажання.

Повернемося до теми безпекових інституцій. До них ми відносимо як профільні інститути, які покликані ліквідувати загрози різного характеру й походження, так і багато профільні інституції, які, окрім усього іншого, покликані виконувати безпекові завдання у певних сферах або ситуаціях: як от інститут сім'ї чи інститут освіти. Війна не тільки руйнує: в момент найвищого соціального напруження можуть народжуватися нові інституції, які мають шанс залишитися і в мирні часи. Такими є інститути національного спротиву, у т.ч. інститут тероборони, які легалізували участь у військових діях добровольців, резервістів, місцевих жителів, партизан. Процес інституціоналізації у цій сфері відбувався стрімко й буквально на наших очах. Ідея національного спротиву полягає у

тому, аби досягти (за текстом Закону України про національний спротив, що вступив у силу 1 січня 2022 р.) «максимально широко залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсічі агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України» [16]. Зародження руху тероборонівців припадає ще на 2014-2015 рр., коли активісти по містах й областях почали створювати групи для тренування зі зброєю як відповідь на поширення загрози розповзання «руського міру» з Донбасу на інші регіони. Вже 30 березня 2014 р. в. о. президента України О. Турчинов доручив керівникам обласних адміністрацій почати створювати батальйони територіальної оборони в кожній області України. Цей рух мали очолювати місцеві військкомати. На початку нова інституція трималася на плечах нечисельних ентузіастів, активістів, а чиновники переважно трималися осторонь. Законодавче забезпечення певним чином гальмувалося, але зовнішні загрози змусили парламентарів пришвидшити прийняття відповідного законодавчого акту.

Велика війна з першого дня набула сили народної війни, саме ця обставина змусила законодавців продовжити роботу над Законом України про основи національного спротиву; вже у перші місяці він кілька разів доповнювався (27 лютого, 1 квітня, 3 травня), бо плінна воєнна ситуація диктувала нові вимоги. Була й стратегічна задумка військово-політичного керівництва України: створити асиметричну стратегічну перевагу над ворогам. За словами міністра оборони Олексія Резнікова, «система національного спротиву – це той інструмент, який допоможе організовано залучити для відсічі агресору волю, енергію, відвагу усього українського суспільства. Йдеться про створення насправді стратегічної переваги» [17].

Інститути впорядкували природну активність українців, які в момент національної кризи й вищої загрози взяли до рук зброю. На сьогодні сили територіальної оборони – окремих рід сил Збройних Сил України. Перед нападом росіян на брифінгу у Харкові 11 лютого 2022 р. секретар РНБО О. Данилов стверджував, що кількість членів тероборони має сягати в разі потреби 2 млн. осіб [18]. Тобто мова йшла про неаби-

яку статистично значущу частку дорослого населення України. І хоча зазначеного числа тероборона не досягла, але перетворилася на реальний соціальний факт. На сьогодні неможливо уявити збройну боротьбу з агресором без цього явища, як і важко знайти українця, який не чув би і не знав, про що йде мова. Зазначені інститути виникли своєчасно (хоча було б краще, якби усе відбувалося заздалегідь), вони відобразили як рух «знизу» (воля українського народу до спротиву агресії та поневоленню), так і «зверху» – певні стратегічні розрахунки військово-політичного керівництва країни.

Поміркуємо над тим, яка доля цих інститутів після війни? Звичайно, вони залишаться в системі національної оборони; подібні інституції, до речі, є в різних країнах світу. Але з соціологічного погляду ми маємо констатувати, що війна була й соціальним добром, тобто ці інституції виконали функцію соціальної фільтрації (селекції). Мова йде про тих осіб, хто прийшов до тероборони, лав ЗСУ, приєднався до руху опору добровільно. Отже, маємо сотні тисяч чоловіків та жінок, які у критичній ситуації ставили суспільні інтереси на перше місце порівняно з особистими цілями й природним бажанням залишитися жити, врятуватися, відвести від себе загрозу тощо. На наш погляд, не можна ігнорувати цей факт у мирному житті. Війна має стати інструментом соціального очищення, у т.ч. й шляхом, який може позбавити політичні інституції ганебних архаїчних практик, про які йшлося вище. Треба зберегти не тільки новітні профільні безпекові інституції, але і добровольців, що де-факто утворили соціальні мережі по всій країні. Саме ці люди можуть сприяти оновленню суспільства. Учасників руху національного опору можна розглядати як кадровий резерв для призначення на посади в системі державної влади та місцевого самоврядування. Вони, на наш погляд, здатні бути опорою впровадження важливих соціальних ініціатив й соціальних технологій у процес реформування суспільства. Якщо добро переможе зло у війні, то чому б цю тенденцію не розповсюдити на мирний час?

Висновки

Українське суспільство мусить не втратити шанс на позитивні зміни після завершення поточної російсько-української війни. Очевидним є європейський тренд,

який визначається набуттям статусу країни-кандидатки до вступу в Європейський Союз та змістом Копенгагенських критеріїв. Оновлення «фасаду» політичних інституцій шляхом структурних реформ, зменшення числа міністерств і чисельності чиновницьких апаратів не ліквідує фундаментальну вадку політичної системи України: розрив форми й змісту. Маємо завдання знищити архаїчні практики, які є складовою реальних політичних й управлінських відносин, а саме: непотизм, східні методи тримання влади, корупцію, кримінальні практики. Треба звернути увагу на ті інституції та людей, які до них причетні, що довели свою ефективність під час війни. Пильної уваги заслугоує інститут національного спроти-

ву, який через рух територіальної оборони і добровольчий рух призвів до ситуації соціальної фільтрації. В результаті викристалізувалися прошарки людей, для яких суспільне благо є вищим, ніж егоїстичні інтереси. Важливо після війни не втратити енергію мас і використати патріотичний рух для розбудови політичних інституцій. Соціологи мають змінити характер тематики досліджень, спрямувавши їх на вирішення проблем національної безпеки, які торкаються масових процесів. Маємо, зокрема, зосередитися на політичних практиках та сприяти їхньому очищенню від архаїчних неєвропейських напашарувань, які вихолощують будь-які політичні реформи й трансформацію політичних інституцій.

Отримано 30.03.2022

Рекомендовано до друку 26.05.2022

Список літератури

- Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ. МАУП. 2003. 504 с.
- Соціологія політики: Підручник: у 2-ч частинах / за ред. В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухова. К.: Вид-во Європейського університету. У двох частинах. 2011.
- Безносів М. А., Дублікаш Т. М., Литовченко А. Д. та ін. Основи політичної соціології: навчальний посібник для студентів соціогуманітарних спеціальностей. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2015. 252 с.
- Гончарук-Чолач Т. В., Джугла Н. В. Політична соціологія: навчальний посібник / за ред. Гончарук-Чолач Т. В. Тернопіль: Видавничо поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ». 2018. 250 с.
- Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? Киев. Ин-т социологии НАН Украины, 2001. 440 с.
- Трачук В. Політична еліта та політична модернізація. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць. Львів. «Львівська політехніка». 2008. № 20. С. 139-144.
- Шайгородський Ю. Ж. Особливості здійснення суспільно-політичних реформ в Україні. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси. Збірник наукових праць. Київ: ІПЕНД НАН України. 2018. С. 111-142. URL: https://lib.iitta.gov.ua/720231/1/Шайгородський_Особливості%20здійснення..._.pdf
- Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики (2016) / авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. 440 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/transformation_political_institutions_203.pdf
- Безрук О. О. Мобільність і трансформації політичної системи та суспільства: теоретичний аспект. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : зб. наук. пр. Харків. 2019. Вип. 2 (18). С. 16-27. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8180>
- Політичні трансформації сучасного суспільства: колективна монографія / за наук. редакцією Т. Шаравари. Київ: Видавництво Ліра-К. 2021. 216 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10909/1/Ільченко%20А.%20Політичні%20трансформації.pdf>
- Сайт «Центр політико-правових реформ». URL: <https://uareforms.org/orgs/politic-reform-center>
- Фалалєєва Л. Роль копенгагенських критеріїв у реалізації цінностей європейського союзу. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 1/2017.
- Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16 березня 2005 року N 62. LIGA. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE10718?an=106>
- Рущенко І. П. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. 436 с.
- Рущенко І. П. Соціологія на війні. Український соціологічний журнал, 2017, №1-2.
- Закон України про основи національного спротиву. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#top>
- Національний спротив: наступний етап зміцнення оборони, — Олексій Резніков. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/01/24/nacjonalnij-sprotiv-nastupnij-etap-zmicznennya-oboroni-oleksij-reznikov/>
- Підсумки засідання РНБО: тероборона, внутрішні і зовнішні ризики та санкції проти телеканалу «Наш» (11.02.2022). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-rnbo-pidsumky/31699535.html>

Ihor Rushchenko,

Doctor of Sociological Science, full professor, Professor of the Department of Applied Sociology and Social Communication V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv 61022, Ukraine, e-mail: iprushenko@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7602-244X>

PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF POLITICAL INSTITUTIONS AFTER THE WAR

The purpose of this article is to examine potential trends in the development of the political system of Ukraine after the end of the Russia-Ukraine war. Social changes always take place taking into account both subjective and objective circumstances. Currently the Ukrainian state relies on three pillars for further transformation of political institutions: 1) the Ukrainian value-mental tradition, 2) our own experience of democratic development in recent decades, 3) the political will to embrace European values. The latter means that Ukraine voluntarily undertook the obligation to meet the Copenhagen criteria, including to demonstrate the stability of institutions guaranteeing democracy, rule of law, human rights and protection of minorities. In the political circles of Ukraine, there is a “plan to restart the state”, which boils down to structural changes in the system of public administration. Ukraine needs qualitative changes in the system of political relations, it is necessary to eliminate the contradiction between the form and content of political institutions. Archaic practices, nepotism, eastern methods of holding power by suppressing the opposition, corruption in the state apparatus and purely criminal practices are hidden behind the modern facade. War not only destroys, but also gives impulses for development through the mobilization of the nation's forces. We have a chance to restart political institutions and consolidate new structures born of war. We must pay attention to the institution of national resistance, which, through the movement of territorial defense and the volunteer movement, led to a situation of social filtering. As a result, strata of people crystallized, for whom the public good is higher than selfish interests. It is important not to lose the energy of the masses after the war and to use the patriotic movement to build political institutions.

Keywords: *political institutions, social changes, Russian-Ukrainian war, institution of national resistance.*

References

- Golovaty M. F. (2003) Sociology of politics: Study guide for students of higher education institutions. Kyiv. MAUP [in Ukrainian]
- Poltoraka V.A., Petrova O.V., Sociology A.V. (eds.) (2011) Sociology of politics: Textbook: in 2 parts Kyiv: Edition of the European University [in Ukrainian]
- Beznosov M. A. et al (2015) Fundamentals of political sociology: a study guide for students of socio-humanitarian specialties Kharkiv: V. N. Karazin KhNU [in Ukrainian]
- Honcharuk-Cholach T. V., Jugla N. V. (2018) Political sociology: a study guide. Honcharuk-Cholach T. V. (ed.) Ternopil: Publishing and Printing Center “Economic Thought of TNEU” [in Ukrainian]
- Mykhalchenko N. I. (2001) Ukrainian society: transformation, modernization or the limiter of Europe? Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
- Trachuk V. (2008) ‘Political elite and political modernization’ Ukrainian national idea: realities and prospects of development: coll. of science works. Lviv. “Lviv Polytechnic” #20, pp 139-144 [in Ukrainian]
- Shaigorodskiy Y. Zh. (2018) ‘Peculiarities of social and political reforms in Ukraine’ Policy of social reforms: strategy, mechanisms, resources. Collection of scientific papers. Kyiv: IPEND National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 111-142 Available at: https://lib.iitta.gov.ua/720231/1/Shaygorodskiy_Osoblyvostii%20zvzvetenia...pdf [in Ukrainian]
- Mykhalchenko, M. I. et al (2016) Transformation of political institutions of Ukraine: problems of theory and practice / Author. Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. 440 p. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/transformation_political_institutions_203.pdf [in Russian]
- Bezruk, O. O. (2019). ‘Mobility and transformations of the political system and society: theoretical aspect’ Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences: coll. of science Kharkiv Ave. Vol. 2 (18), pp. 16-27 Available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8180> [in Ukrainian]
- Sharavara, T. (ed.) (2021) Political transformations of modern society: a collective monograph. Kyiv: Lira-K

- Publishing House. 216 p. Available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10909/1/Ilichenko%20A.%20Political%20transformations.pdf> [in Ukrainian]
11. "Center for Political and Legal Reforms" website Available at: <https://uareforms.org/orgs/politic-reform-center>
 12. Falaleeva, L. (2017). 'The role of the Copenhagen criteria in the realization of the values of the European Union' Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1/2017 [in Ukrainian]
 13. On Approval of the Methodology for Determining Criteria for the European Integration Component of State Target Programmes: Order of the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine of 16 March 2005, N 62. LIGA Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/RE10718?an=106> [in Ukrainian]
 14. Rushchenko, I. P. (2020). War of Civilizations: Anatomy of the Russian-Ukrainian Conflict. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian]
 15. Rushchenko I. P. (2017). 'Sociology at war' Ukrainian Sociological Journal, #17-18 Available at: <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/11518> [in Ukrainian]
 16. Law of Ukraine on the foundations of national resistance. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#top> [in Ukrainian]
 17. National resistance: the next stage of defense strengthening, – Oleksiy Reznikov Available at: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/01/24/naczionalnij-sprotiv-nastupnij-etap-zmicznennya-oboroni-oleksij-reznikov/> [in Ukrainian]
 18. Results of the meeting of the National Security Council: terror defense, internal and external risks and sanctions against the TV channel "Nash" (February 11, 2022). Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-rnbo-pidsumky/31699535.html> [in Ukrainian]

Received: 30.03.2022

Accepted: 26.05.2022